

Notes sobre el teatre del segle XIX a Eivissa

per Felip Cirer Costa

L'anomenat Liceo Ebusitano ocupava la planta baixa de la casa Montero, a Dalt Vila. (Foto: Felip Cirer Costa.)



Una de les formes de diversió i també de formació cultural d'un poble és el teatre. No tenim cap història del teatre a Eivissa, per la qual cosa hem hagut de buscar notícies fragmentàries a diversos llibres i, en especial, a l'hemeroteca de l'Arxiu de l'Ajuntament d'Eivissa, on hem obtingut algunes informacions en una primera recerca molt parcial.

Recordem que a mitjan segle XIX és quan s'intensifica la vida teatral a Barcelona i a Palma. A la primera, el teatre de la Santa Creu obté grans èxits amb les peces revolucionàries de Josep Robrenyo, que assoliren gran popularitat; aviat sorgí el Liceu i també cal apuntar els locals particulars, coneguts com de sala i alcova, on companyies d'aficio-

nats feien senzilles representacions, principalment de sainets. A partir de 1860 comencen a sorgir les grans figures del teatre català del XIX: Frederic Soler "Pitarra", Conrad Roure, Eduard Vidal i Valenciano i... Àngel Guimerà.

Pere d'Alcàntara Peña estrena a Mallorca a partir de 1866 peces de caire costumista i humorístic de notable acceptació. Més culte és el teatre —també en vers— de Bartomeu Ferrà, que descriu la vida menestral ciutadana.

La primera referència que hem trobat d'un espai teatral a Eivissa, és del 19 de novembre de 1842, quan s'anuncia que un grup d'aficionats representarà un espectacle escènic a l'edifici de sa Quartera, segons nota de la història d'Eivissa d'Isidor Macabich.

Sa Quartera era un edifici situat a l'avui plaça del Sol, davant del passadís del túnel del Portal Nou. Va ser construït a final del segle per encàrrec del primer bisbe d'Eivissa, Manuel Abad y Lasierra, com a magatzem de gra. A l'informe que eleva la Reial Junta de Govern sobre els plans de millora, Abad diu: "Pel que fa a abastiments i comoditat en els preus, es troba ja construït un alfondec (dipòsit de blat i altres grans, així com de mercaderies) públic, amb el major fruit i satisfacció d'aquells vesins". Quan l'Ajuntament deixà d'intervenir directament en l'abastiment de grans, l'edifici es destinà a teatre.

Segons Macabich aquest recinte s'havia inaugurat com a teatre poc temps abans, ja que de la correspondència entre els germans Antoni i Tomàs Oliver, extreu les següents notes: "(24 de maig de 1841) El teatre s'està concloent i per Pasqües crec que donaran *Margarita de Borgoña*". L'onze de juny següent escriuen: "Per constància dels de Pasapera, el dia del Corpus es representà *Miguel y Cristina*, un soliloqui el títol del qual no record i *El novio en mangas de camisa*".

El Cap Polític de la Província (governador), senyor Joaquim Maximilià Gibert, realitza una visita a Eivissa el 1845 i de l'informe que eleva a la superioritat tenim el següent fragment: "Teatre: n'hi ha un de bastant regular si atenem l'extensió de la capital i els seus escassos recursos. Generalment representen obres companyies d'aficionats i destinen els seus guanys a la casa de la beneficència, que també percep el benefici dels balls públics que es fan en aquest edifici durant el carnaval".

El teatre de sa Quartera durà pocs anys, ja que fou destruït per un incendi. A partir d'aquest moment el món teatral passa a relacionar-se amb els casinos i societats culturals que tant abundaren durant la segona meitat del segle XIX. D'un informe del batlle constitucional al governador, reproduït per Macabich, podem reconstruir una mica la història dels tres casinos que hi havia a Eivissa el 1866.

LICEO EBUSITANO.—Creat el 1866 i conegut vulgarment com el Liceu, ocupava la planta baixa de la casa Montero, número 1 del carrer de Pere Tur. Era també una societat política, ja que era la seu del partit moderat (conservador). Era el lloc de reunió de les famílies més notables de Dalt Vila. Tenia un petit teatre on es representaven peces teatrals, que generalment acabaven amb un ball. L'escenari del teatre fou pintat per Antoni Manuel Garcia, editor d'*El Ebusitano* —primer periòdic que s'edità a Eivissa—, amistançat amb la mare de l'escriptora Victorina Ferrer i Saldaña. Amb el temps, els joves crearen dins de la

mateixa societat l'"Unión Club" i donaren entrada a alguns joves de la Marina.

Més endavant el Liceu es traslladà a la casa número 6 del carrer de la Costa Vella, avui propietat de la família Villangómez. Amb el temps, i gràcies a un contacte polític entre moderats i progressistes —els partits de Dalt Vila i de la Marina, respectivament—, es dissolgué el Liceu i es constituí una nova societat recreativa amb el nom de Casino Ibicenco, 1890, que és la refundició de les dues societats abans antagoniques.

EL CASINO DEL COMERCIO.—També creat el 1866, era el que tenia en el moment de la seua fundació un nombre major de socis, 93. Era el continuador d'una societat anterior "La Academia del Pueblo", fundada el 1856 i dissolta per ordre governativa el 1866. Aquella acadèmia del poble va ser promoguda pel senyor Plàcid Pereyra, d'entre altres. Ocupà primerament un local de la plaça de la Tertúlia, local que desaparegué amb les obres del port, a final del segle XIX. Fou la seu del

partit progressista. Presidia el Casino Pere Palau, germà del diputat Antoni Palau. Més endavant passà a ocupar una part de l'edifici de la Salinera, també en el port d'Eivissa. El trasllat al primer pis d'aquest edifici va coincidir amb la fusió del Casino amb el Liceu, i els socis adoptaren el nom de Casino Ibicenco. Tenia una magnífica sala on donaven funcions grups d'aficionats i alguna companyia forastera, especialment de teatre còmic.

EL CASINO ARTÍSTIC.—Fundat també el 1866 per iniciativa de Críspul Gotarredona, ocupava el primer pis de la casa número 3 de la plaça de la Tertúlia. Tenia un petit teatre.

Quan era president de l'Artístic el mestre i músic Joan Mayans i Marí, la societat passà a ocupar els pisos del número 14 de les andanes del port, amb entrada també pel carrer de la Creu. El primer pis era habilitat com a cafè i el segon era teatre. Mayans organitzà una xaranga, una orquestra i una coral, que feien freqüents festes de carrer a la part del port. Aquesta xaranga

La inauguració del Teatre Pereyra es va fer l'abril de 1899, amb l'obra *Juan José* del dramaturg Joaquín Dicenta.



En traslladar-se a l'edifici de la Salinera, el Casino del Comercio es fusionà amb el Liceo Ebusitano. Així va néixer, el 1890, el Casino Ibicenco. (Foto: Felip Cirer Costa.)



tenia el nom de Xaranga Eivissenca i acabà que únicament assistia a la processó del Corpus, reforçada amb alguns seminaristes per a l'ocasió. En el teatret actuaven aficionats i alguna reduïda companyia forana.

Altres societats succeïren a aquesta en el mateix local, i continuaren amb funcions teatrals fins ja començat el segle XX, quan el Teatre Pereyra ja funcionava a les totes. Els locals passaren a acollir el Centre Catòlic, on s'impartien classes per a gent treballadora.

LA CONSTRUCCIÓ DEL TEATRE PEREYRA.— La Societat Artística celebra el maig de l'any 1874 una reunió de socis per tal de conèixer la possibilitat de construir un teatre públic. El seu local es devia haver quedat petit; no coneixem quins resultats va tenir aquesta proposta. El que sí sabem és que al llarg de 1886 els dos periòdics que es publicaven en aquell temps, *La Isla* i *El Ebusitano*, promogueren la idea de construir un teatre públic. Cal destacar la campanya que en favor del teatre realitzava el setmanari *La Isla*, que duia interessants cròniques sobre el teatre que es representava a Eivissa.

La crítica teatral solia anar signada per OFFAR, pseudònim que correspon a Lluís Raffo, aficionat teatral que arribà a representar diverses obres.

Amb la construcció de les noves andanes del port, el 1893, es derueix l'edifici del Casino o Acadèmia del Poble i, amb ell, l'únic local amb condicions i capacitat suficient per a representacions teatrals. A partir d'ara únicament tendrem el teatret de la Societat Artística, en el segon pis del número 14 de l'actual carrer de Lluís Tur i Palau, andanes del port.

El 1896 es va fer per primera vegada a Eivissa una audició de fonògraf, concert que es va repetir en dies successius, a petició del públic.

El solar on s'ha d'ubicar el nou teatre —entre les murades i el passeig de sa Tarongeta—, és adjudicat el maig de 1897 a Abel Matutes, per la quantitat de mil pessetes. Va ser l'únic postor. La inauguració del teatre, que portarà el nom de Teatre Pereyra, es va fer l'abril de 1899, amb l'obra *Juan José* del dramaturg Joaquín Dicenta, seguidor d'Echegaray, el qual intenta donar a les seues peces teatrals un contingut social. *Juan José* presenta el

problema entre patrons i obrers. Sembla que no va ser gaire del gust femení, ja que hi acudiren molt poques dones.

A partir de la inauguració es succeïren les representacions i tota mena d'actes. També tengueren la seu en el nou teatre diverses societats teatrals i musicals com "La





Al número 6 del carrer de la Costa Vella, al mateix barri de Dalt Vila, el Liceo Ebusitano va tenir la seua última seu. (Foto: Felip Cirer Costa.)

Violeta" o "La Harmonía". Per altra banda, el teatret de l'antic Artístic va minvar considerablement les seues representacions.

Veurem ara algunes de les representacions teatrals que es desenvoluparen a Eivissa els darrers anys del segle XIX, agrupades per l'escenari on es representaren. No és la nostra intenció ser exhaustius, ja que això requeriria un estudi molt més ampli, però és una mostra prou significativa del moviment teatral que hi havia a Eivissa en aquell temps.

SOCIETAT ARTÍSTICA

Maig de 1874. S'anuncia l'estrena de tres composicions del gènere còmic, *Ilusiones de viaje*, *El casamiento burlado* i *El Pimpollo*, els autors de les quals són tres novells eivissencs que, per modestia —assegura el periodista—, volen guardar de moment, l'anonimat.

1889, febrer. En el teatre es representà *La gran vía*.

1889, març. El cèlebre violinista Brindis de Sala dona un concert a les sales del centre, acompanyat al piano per Vicent Mayans. Va fer un concert semblant a l'Acadèmia del Poble i, a petició del públic, un tercer concert a la sala de l'Ajuntament.

1891, octubre. La companyia comicolírica que dirigeix el senyor Alfonso segueix obtenint el favor del públic en el teatre del Centre Artesà, abans Societat Artística.

1892, març. La societat acorda limitar-se al fi per al qual es va fundar, socors mutus, i així abandona les altres activitats que portava: el xivarri del teatre, balls, menjars... El local servirà per a la instal·lació d'una nova societat recreativa; s'anuncia que portarà el suggerent nom de "Club Lemosín". No sabem res més dels propòsits de la nova societat i si realment es materialitzà. El cert és que el gener de 1893 s'anuncia la creació d'una nova societat amb el nom de

"Los Amigos" i se'n va a l'antic local de l'Artístic.

1893. En el local de l'antiga Societat Artística, ara convertit en cafè i que manté el petit teatre, actua la companyia còmica i lírica de Rafael M^a del Castillo, que acaba d'arribar de la península.

1896, maig. És estrenat el drama en tres actes i en vers de Bordas i Estragués *La pagesa d'Ibiza*, obra que encara no s'havia representat mai a Eivissa. El cronista la presenta com una obra dramàticament i literàriament bona, però no gaire exacta pel que fa al reflex dels costums eivissencs. Aquesta obra s'havia estrenat el 1877 per la companyia Teatre Català, que dirigia Frederic Soler "Pitarra", en el teatre Romea de Barcelona.

ACADEMIA DEL POBLE/CASINO DEL COMERÇ

1876, març. Es celebra una funció a benefici del senyor Garcia Tur. Els guanys han estat 540 reals, 50 cèntims. Dies abans i en

El Centro, es celebrà una funció amb el mateix fi. Cantaren els senyors Balanzat i Palau i Ramon i Colomar. Tocaren diverses peces per a piano i violí els germans Mayans. Llegiren poesies els senyors Felip Curtoys, Pere Escanellas, Ruiz Giménez, Higini Pujol, Llorenç Pujol, Moreno i Joan Mayans.

1883, novembre. Es representa *El niño, Primer jo, Dorm*. La primera, a càrrec dels senyors Español i Llusà i les senyores Amat i Oró. La segona, amb la senyora Llusà i els senyors Aleu i Oró. La tercera, amb la senyoreta Herreros i els senyors Aleu i Oró. Aquesta mateixa companyia, en dies successius, representà altres obres i principalment sarsueles. Entre aquestes últimes esmentarem *Las Cuas*, sarsuela en dos actes amb la col·laboració de l'aficionat Marià Palerm; *Marina*, popular òpera espanyola del mestre Arrieta i llibret del senyor Camprodon, *El rapto de Matilde o la maldición de Dios* i *El joven Telémaco*.

1884, novembre. Es representen *La gallina ciega* i *Picio, Adán y compañía*. Intervengueren els notables aficionats Joaquim Cirer i Marià Palerm, acompanyant un grup teatral català.

1884, desembre. Es representen les sarsueles *Tela de araña* i *Entre mi mujer y el negro*. Va intervenir amb desimboltura l'aficionat Bartomeu de Roselló. Macabich apunta que el senyor Roselló va ser un dels millors actors aficionats del teatre eivissenc. Continua actuant fins i tot en els millors dies del seu alt relleu social, sempre que fos per afavorir alguna obra caritativa o patriòtica.

SOCIETAT ARTÍSTICA/CASINO ARTÍSTIC

1883, desembre. Celebra una funció a benefici de la tiple senyora Vicenta Español. El programa diu que es representaran fragments de diverses sarsueles, cançons espanyoles, poesies i fragments de l'òpera *Los Hugonotes*.

1885, gener. A benefici del dependent de l'empresa, senyor Andreu Bufí, es representa la comèdia en un acte *De potencia a potencia*; va obtenir un èxit aflagador. Interpretada per la senyora Español i els aficionats

Felip Curtoys, Josep Ferrer, Joan Palerm i el senyor Oró. Cantaren els aficionats Joaquim Cirer i Miquel Pineda *La serenata de Faust* de Gounot i *La valle*, del mateix autor. Recitaren tres poemes dels autors Lluís Raffo, Guillem Ramon i Felip Curtoys, els dos primers en castellà i l'últim en eivissenc (*sic*), tots al·lusius a l'objecte de la funció.

1886, novembre. El setmanari *El Ebusitano* del 30 de novembre de 1886 anuncia que ha arribat a aquesta ciutat en el vapor Niny, procedent de Barcelona, la "Compañía de Zarzuela", que ha d'actuar aquest hivern en el teatre de la societat i en el de l'Acadèmia del Poble. Es pot adquirir un abonament per a dotze funcions, abonament que gestiona el professor de música Vicent Mayans.

La companyia la forma el següent personal:

Director d'escena.....	Francisco Pirro
Primer tiple.....	Angustia Fernández
Segon tiple.....	Andrea Guinda
Característica.....	Maria Maza
Tenor seriós.....	José Zaragoza
Tenor còmic.....	Joan Martí Mercadé
Baríton.....	Marià Esteve
Baix.....	Francisco Pirro

D'entre les sarsueles que posaren en escena apuntarem: *Mari-na, Dos siglos, El postillón de la Rioja, Tela de Araña, Sensitiva, Al santo al santo, Gallina ciega, Fuego de guerrillas, Música del porvenir, El lucero del alba, Salsa de Aniceta, Torear por lo fino, Toros de puntas, Ya somos tres...*

Per una altra nota del mateix periòdic, sabem que aquesta companyia de sarsuela se'n tornà a Barcelona sobre el 20 de febrer de 1887. Per tant la gira durà uns dos mesos i mig.

Sembla ser que el senyor Zaragoza ja havia estat abans a Eivissa formant part, com a tenor, de la companyia del senyor Soto. Després creà la seua pròpia companyia.

1887, gener. Ha arribat a aquesta ciutat i dona una funció l'hàbil prestidigitador senyor Cayetano.

Ve precedit de molta fama i s'espera que tengui molt d'èxit.

LICEU EBUSITA

1886, setembre. Amb motiu del primer viatge del vapor Niny, propietat dels germans Wallis, es celebra una brillant vetlada en homenatge a ambdós germans. En aquestos moments el liceu ja es trobava al carrer de la Costa Vella.

ENTERRAMENT DE LA SARDINA

Un altre espectacle íntimament relacionat amb el teatre és la celebració de l'enterrament de la sardina o, com era més conegut a Eivissa, l'enterrament del gat. Durant tot aquest període trobam nombroses referències d'aquesta mostra teatral, que es celebrava el dimecres de cendra, per tancar el bigarrat i renouer carnaval eivissenc. Va ser molt criticat per alguna personalitat religiosa.

El nom de l'enterrament del gat ve del costum antic de col·locar un gat viu sobre el munt de llenya que s'encenia com a final de la festa. A altres llocs s'emprava un ninot de pedaç, que es tirava al foc una vegada finalitzat el sermó festiu, pronunciat amb dolor per haver acabat el carnaval i començar tot seguit la quaresma.

El 1895 la premsa anuncia que hi va haver dos enterraments del gat, encara que un d'ells sols va ser un intent. Lamenta que les persones que en prengueren part, tenguessin el mal gust de portar davant una gran creu. Això únicament s'hauria permès al Marroc i en aquesta ciutat, afirma el periodista.

També a Eivissa es feia el dimarts de carnaval un ball amb el nom de ball del petaco. Es celebrava a algun cafè o sala de ball i hi podia concórrer tota persona que ho desitjàs. En els altres casos era imprescindible tenir invitació. El problema era que, en ser una festa de llibertat excessiva, no hi solia haver gaire presència femenina. Macabich especula sobre la possibilitat que el nom de Petaque correspongués a l'antiga societat que organitzava aquell ball. A Eivissa es mantenen encara els substantius petaco i petacada, per indicar un infant o una fotesa. ■